

واکنش‌های عدالت کیفری به تروریسم

دکتر مقابله با جرم و مواد مخدر ملل متحد

ترجمه

پیمان نمایان

مدرس دانشگاه و عضو انجمن ایرانی حقوق جزا

با دیباچه دکتر رجب گل‌دوست جویباری

عنوان و نام پدیدآور:	واکنش‌های عدالت کیفری به تروریسم / دفتر مقابله با جرم و مواد مضر ملل متحد: مترجم: پیمان نمامیان
مشخصات نشر:	تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری:	۱۹۲ ص
فروست:	نشر میزان ۲۹۲
شابک:	978-964-511-292-7
وضعیت فهرست‌نویسی:	فتیبا
موضوع:	تروریسم - پی جویی
موضوع:	تروریسم - پیشگیری
موضوع:	عدالت کیفری
شابک افزوده:	:نمامیان، پیمان، مترجم
شابک افزوده:	:سازمان ملل متحد، اداره مقابله با مواد مضر و جرم
ردیف پنداری کنگره:	JF۲۰/۱۰۰۱
ردیف پنداری دیویی:	۳۲۴/۰۳
شماره کتابشناسی ملی:	۵۹۸۶۳۲۲

۴۹۲

نشر میزان

واکنش‌های عدالت کیفری به تروریسم

ترجمه: پیمان نمامیان

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۰

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

شماره: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۲۹۲-۷

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از تقاطع سهروردی، خ کاووسی‌فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۲۹۱۳۱

فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخررازی، پلاک ۸۳، تلفن: ۶۶۴۶۷۷۷۰

واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۳، تلفن: ۸۸۳۳۹۵۲۹-۳۱

کتاب «واکنش‌های عدالت کیفری به تروریسم» با کمک منابع اطلاعاتی ارائه شده توسط «یوان دندوراند» (ریاست انجمن تحقیق و صنعت دانشگاه دره فارسر کانادا و دستیار ارشد مرکز بین‌المللی اصلاح حقوق کیفری و سیاست عدالت کیفری) بر اساس قرارداد مشارکت برای دفتر مقابله با جرم و مواد مخدر ملل متحد پایان پذیرفت. پیش‌نویس متن در اجلاس گروه کارشناسان که در اول و دوم اکتبر ۲۰۰۷ در دفتر مرکزی دفتر مقابله با جرم و مواد مخدر ملل متحد در وین برگزار شد مرور و بررسی گردید. این دفتر تمایل دارد از معاضدت کارشناسان زیر که در اجلاس شرکت کردند قدردانی کند: کریستین الوتد، آنتره بیانچی، ماروین کارواجال پرز، آنچار بورد، میشل دوفونه، هلن دافی، آنتون دو پلیس، مارک ایس، جان گریو، تیجا نجا مالوا، خوان ماریتر، ورونیکا میلیتچاک، ویوین اکائر، رابین بالمر، آندرو پاول، کیتیسی پاول، کولت روش، راجید سادوک، مارک شاو، ماسا میاسیتا، جایامپاتی و یکرا ماراتن.

هزینه مالی این کتاب از طریق وجوه هدیه شده توسط کشورهای زیر تامین گردید که به طور داوطلبانه به طرح جهانی دفتر مقابله با جرم مواد مخدر ملل متحد در خصوص تقویت نظام حقوقی علیه تروریسم معاضدت نمودند: اتریش، بلژیک، کانادا، کلمبیا، دانمارک، فرانسه، آلمان، یونان، ایتالیا، ژاپن، لیختن‌اشتاین، فرانسه، هلند، نیوزلند، نروژ، اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، ممالک متحده بریتانیای کبیر و ایرلند شمالی و ایالات متحده آمریکا.

فهرست مطالب

۹	..... دیاچه
	..... مقدمه مترجم: از عدالت کیفری کلاسیک تا عدالت کیفری بین‌المللی در مواجهه با
۱۳	..... تروریسم
۲۳	..... بخش اول: مقدمه و بافت حقوقی
۲۴	..... فصل اول: مقدمه
۲۷	..... فصل دوم: اهمیت ابتدای واکنش موثر عدالت کیفری
۳۲	..... فصل سوم: تروریسم و حقوق بین‌الملل
۳۳	..... گفتار اول) نظام حقوقی جهانی ضد تروریسم
۴۳	..... گفتار دوم) اهمیت همکاری بین‌المللی
۴۶	..... گفتار سوم) قواعد حقوق بشر بین‌المللی
۴۷	..... مبحث اول: معاهدات اصلی حقوق بشر ملل متحد
۴۸	..... مبحث دوم: اسناد حقوق بشر بین‌المللی
۵۰	..... مبحث سوم: محدودیت‌های اعمال حقوق بشر
۵۵	..... مبحث چهارم: حمایت در برابر استرداد
۵۷	..... مبحث پنجم: تبعیض
۵۸	..... گفتار چهارم) حقوق بین‌الملل پناهندگی
۵۹	..... مبحث اول: دلایلی برای محرومیت از مصونیت پناهندگی بین‌المللی
۶۱	..... مبحث دوم: اخراج پناهندگان
۶۱	..... گفتار پنجم) حقوق بشر دوستانه بین‌المللی
۶۴	..... گفتار ششم) تروریسم و جرم سازمان‌یافته فراملی

۶ □ واکنش‌های عدالت کیفری به تروریسم

بخش دوم: مؤلفه‌های کلیدی عدالت کیفری مؤثر در واکنش به تروریسم	۶۷
فصل اول: مقدمه	۶۸
فصل دوم: نقش سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران	۷۰
گفتار اول) مشمولیت قانونی تعهدات بین‌المللی	۷۰
گفتار دوم) جرم‌انگاری	۷۲
مبحث اول: ارتباط حاکمیت قانون و حقوق بشر	۷۴
مبحث دوم: جرم‌انگاری توطئه‌چینی و مشارکت‌های جنایی	۷۴
مبحث سوم: جرم‌انگاری تامین مالی تروریسم	۷۵
مبحث چهارم: تحریک تروریسم	۷۷
مبحث پنجم: حذف هرگونه توجیه	۷۸
گفتار سوم) آئین دادرسی	۷۹
مبحث اول: سازوکارهای شکلی و مربوط به ادله (شهادت)	۸۰
مبحث دوم: اختیارات پلیس	۸۱
مبحث سوم: رویه‌های قضایی مرتبط با توقیف، ضبط و مصادره اموال	۸۱
مبحث چهارم: معیارهای شکلی برای حفاظت از شاهدان و مطلعین	۸۵
مبحث پنجم: گمنامی شهود و مطلعین	۸۷
مبحث ششم: بازنگری دوره‌ای قانون	۸۹
فصل سوم: نقش اجرای قانون	۹۰
گفتار اول) روش‌های تجسس	۹۱
مبحث اول: تهیه شرح حال مجرم و هدف‌گیری گروه	۹۲
مبحث دوم: جمع‌آوری اطلاعات	۹۴
مبحث سوم: سیستم‌های اطلاعاتی و تسهیم اطلاعات	۹۵
مبحث چهارم: استفاده از مطلعین و معاونان جرم	۹۶
مبحث پنجم: استفاده از فنون مدرن تجسس	۹۸
گفتار دوم) دستگیری و بازداشت	۹۹
مبحث اول: منع دستگیری و بازداشت خودسرانه	۱۰۰
مبحث دوم: حق ابلاغ و اطلاع رسانی در زمان دستگیری	۱۰۲

فهرست مطالب □ ۷

- گفتار سوم) بازجویی و مصاحبه با مظنونین ۱۰۳
- گفتار چهارم) پیشگیری از موانع اجرای عدالت ۱۰۵
- گفتار پنجم) اقدامات و معیارهای حمایتی شهود ۱۰۸
- مبحث اول: معیارهای حمایت پایه و ابتدایی از شاهد ۱۰۸
- مبحث دوم: برنامه‌های حفاظت از شاهد ۱۰۹
- گفتار ششم) جمع آوری اطلاعات مالی ۱۱۰
- گفتار هفتم) مشارکت اجتماعی ۱۱۲
- گفتار هشتم) همکاری در اجرای حقوق بین الملل ۱۱۳
- مبحث اول: چالش‌هایی در همکاری برای اجرای قانون ۱۱۳
- مبحث دوم: همکاری در مصادره اموال تروریستی و مجرمانه ۱۱۴
- مبحث سوم: هماهنگ‌سازی تجسس در تمام مرزها ۱۱۵
- مبحث چهارم: مبادله اطلاعات ۱۱۶
- مبحث پنجم: همکاری بین‌المللی برای حفاظت از شاهد ۱۱۹
- گفتار نهم) معیارهای فوق العاده ۱۲۱
- مبحث اول: شلیک بدون اخطار قبلی و شلیک به محض رؤیت ۱۲۲
- مبحث دوم: کشتار هدفمند ۱۲۳
- فصل چهارم: نقش دادخواهان ۱۲۶
- گفتار اول) استقلال دادخواهی (محاكمه) ۱۲۶
- گفتار دوم) نقش دادخواهان در حمایت از حاکمیت قانون ۱۲۷
- گفتار سوم) تعهد در قبال استرداد مجرم یا محاکمه ۱۲۹
- گفتار چهارم) استرداد مجرم ۱۳۰
- گفتار پنجم) همکاری حقوقی متقابل ۱۳۴
- گفتار ششم) افزایش ظرفیت نظام برای همکاری بین‌المللی ۱۳۹
- فصل پنجم: نقش شورای مدافعه ۱۴۱
- گفتار اول) اصل برابری بازو (تساوی سلاح) ۱۴۴
- گفتار دوم) حق معاضدت حقوقی ۱۴۵
- گفتار سوم) معیارهای فوق العاده (استثنایی) ۱۴۶

- فصل ششم: نقش نظام قضایی ۱۴۸
- گفتار اول) استقلال، بی‌طرفی و یکپارچگی نظام قضایی ۱۴۹
- گفتار دوم) استقلال و بی‌طرفی دادگاه‌ها ۱۵۲
- گفتار سوم) امنیت دادگاه‌ها ۱۵۴
- فصل هفتم: مشکلات و چالش‌های مربوط به بازداشت ۱۵۵
- گفتار اول) بازداشت قبل از صدور حکم یا در خلال تجسس ۱۵۶
- گفتار دوم) شرایط توقیف و بازداشت ۱۵۸
- گفتار سوم) رفتار یا مجازات‌ظالمانه یا غیر انسانی ۱۵۸
- گفتار چهارم) امنیت و ایمنی زندانیان ۱۶۴
- گفتار پنجم) انتقال بازداشتی‌ها و زندانیان ۱۶۶
- گفتار ششم) بازداشت بیش‌گیرانه ۱۶۹
- گفتار هفتم) روش دادخواست ۱۷۱
- فصل هشتم: نقش دستگاه عدالت کیفری در حفظ حقوق قربانیان جرایم تروریستی ۱۷۳
- گفتار اول) قربانیان از نظر حقوق بین‌الملل ۱۷۴
- گفتار دوم) تعریف واژه «قربانی» ۱۷۶
- گفتار سوم) پاسخ‌گویی به نیاز قربانیان تروریسم ۱۷۷
- گفتار چهارم) بهبود و ارتقای پاسخ‌گویی دستگاه عدالت کیفری به قربانیان ۱۷۸
- بخش سوم: مسئولیت‌پذیری نسبت به عدالت کیفری و ارائه سازوکارهای نظارتی ۱۸۱
- فصل اول: نظارت بر اجرای قانون ۱۸۲
- گفتار اول) شیوه‌های عمومی مسئولیت‌پذیری ۱۸۳
- گفتار دوم) سازوکارهای انضباطی ۱۸۵
- گفتار سوم) سازوکارهای نظارتی غیرنظامی ۱۸۵
- فصل دوم: نظارت بر وکلا و دادستان‌ها ۱۸۶
- فصل سوم: نظارت بر دستگاه قضایی ۱۸۹
- فصل چهارم: سرپرستی و بازرسی زندان‌ها ۱۹۰
- نتیجه‌گیری ۱۹۲

دیباچه

واقعه هولناک ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ در ایالات متحده آمریکا که بنا به روایت غالب از سوی سازمان تروریستی القاعده طراحی و به اجرا درآمده است، نشان داد که عملیات تروریستی از شکل سنتی و انفرادی خویش خارج گشته و به صورت عملیات گسترده و سازمان یافته در آمده و نه تنها در یک کشور کوچک قابلیت اجرا دارد بلکه می‌تواند در قلب یک کشور بزرگ و ابرقدرتی مانند آمریکا که مدعی آزادی، دموکراسی، امنیت و رعایت حقوق شهروندی است عملیات تروریستی به اجرا در آمده و با ایجاد رعب و وحشت عمومی بلکه بین‌المللی، تخریب گسترده و تلفات انسانی سنگین، افکار عمومی ملت‌های جهان را تحت‌الشعاع عملیات خویش قرار دهد.

پس از این واقعه غیر انسانی به موازات پیشرفت دولت‌ها و ملت‌ها در گسترش معیارها و موازین حقوق بشری و اصول بنیادین اساسی ملت‌ها و توسعه دموکراسی و تلاش در جهت افزایش موازین اخلاقی، گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی نیز سعی وافر نمودند تا تجدید سازمان نموده و عملیات خویش را از محدوده یک کشور یا منطقه توسعه بخشیده و در سطح بین‌المللی اظهار وجود نموده و جامعه بشری را در معرض تهدید عملیات تروریستی خویش قرار دهند. به همین جهت در راستای تحقق اهداف خویش اقدام به جمع آوری عده و غنّه نموده و در برخی از کشورهای منطقه از جمله پاکستان، افغانستان، عراق و یمن پایگاه‌های دائمی برای فعالیت خویش دائر نمایند و با جذب افراد بیشتر و دادن آموزش‌های لازم نظامی و تروریستی و با جذب منابع مالی فراوان از افراد کشورهای مختلف و با تابعیت‌های گوناگون بسیاری از کشورها را تهدید به اقدام به عملیات تروریستی نموده و رعب و وحشت ناشی از ترور و تروریسم را در سطح جهان گسترش دهند.

پس از واقعه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ به موازات افزایش عملیات تروریستی توسط گروه‌ها و سازمان‌های بزرگ تروریستی، نظیر طالبان و القاعده، اکثریت کشورها به خصوص کشورهای غربی نظیر آمریکا و کشورهای اتحادیه اروپا تلاش نموده‌اند تا با بازنگری عاجل در قوانین خود، مقررات و ضوابط سخت گیرانه‌ای را در جهت پذیرش مهاجرین و نیز کنترل و نظارت بر افراد و گروه‌هایی که با سازمان‌های تروریستی ارتباط

داشته و یا بنفع آنها اقدامات مؤثر یا غیر مؤثری صورت می‌دهند، اعمال نمایند. در این راستا رعایت حقوق شهروندی و حقوق بشری تحت‌الشعاع اقدامات ضد تروریستی این کشورها قرار گرفته و به حدی پیش رفته‌اند که در زندان‌ها و بازداشتگاه‌ها افراد مظنون به همکاری با گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی را به بهانه مبارزه با تروریسم تحت شکنجه‌ها و اعمال غیر انسانی گوناگونی قرار داده‌اند که کوس رسوانی این اعمال ضد بشری در زندان ابوغریب و گوانتامو در معرض افکار عمومی جهان قرار گرفته و اسناد و مدارک آن توسط سایت‌ها و رسانه‌های مختلفی انتشار یافته است.

متعاقب آن کشورهای مختلف در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی با تشکیل سمینارها و کمیسیون‌های متعدد تلاش نموده‌اند تا امر مبارزه با تروریسم را به صورت مدون و با تبیین ضوابط و مقررات قانونی تحقق بخشند که در خصوص این اقدامات مقالات و کتاب‌های مختلفی به رشته تحریر در آمده و در دسترس همگان قرار گرفته است.

دفتر مقابله با جرم و مواد مخدر سازمان ملل متحد که یک نهاد بین‌المللی است تلاش نموده تا با تدوین ضوابط و مقررات در سطح بین‌المللی کشورها را مجاب نماید تا در راستای امر مبارزه با تروریسم، مقررات و قوانین ملی را به گونه‌ای تدوین نمایند تا معیارها و موازین حقوق بشری و حقوق بنیادین افراد نظیر آزادی و حقوق شهروندی رعایت گردیده و تحت‌الشعاع شعار مبارزه با تروریسم پایمال نگردد. به همین جهت دفتر مزبور کتابی تحت عنوان «واکنش‌های عدالت‌کیفری به تروریسم» را تهیه و تنظیم نموده که آقای پیمان نمامیان به سفارش انجمن ایرانی حقوق جزا آن را ترجمه و انتشارات میزان نیز زحمت انتشار آن را به عهده گرفته است.

مطالب این کتاب در سه بخش تنظیم و نگارش یافته است. در بخش اول تلاش شده که بافت حقوقی و اهمیت همکاری بین‌المللی و ضرورت تدوین نظام حقوقی جهانی ضد تروریسم در قالب سه فصل ارائه گردد. در بخش دوم مؤلفه‌های کلیدی عدالت کیفری مؤثر در واکنش به تروریسم و نقش سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران در این راستا و آئین دادرسی و راهکارهای تحقیق در جرائم تروریسم و نحوه جمع‌آوری مدارک و دلائل ارتکاب جرم و نیز حفظ حقوق شاهدان و همچنین دستگیری و بازداشت مظنونین و متهمین این قبیل جرائم در قالب هشت فصل تهیه و تنظیم گردیده است.

در بخش سوم این کتاب مسئولیت‌پذیری نسبت به عدالت کیفری و ارائه سازوکارهای نظارتی از قبیل نظارت بر اجرای قانون و شیوه‌های عمومی مسئولیت‌پذیری و سازوکارهای انضباطی و نظارت بر وکلا و دادستان‌ها و نظارت بر دستگاه قضایی در قالب چهار فصل مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. با سپاس از زحمات مترجم محترم، امید است که مطالب این کتاب برای جامعه حقوقی ایران متشکل از قضات، وکلا، اساتید دانشگاه‌ها و دانشجویان رشته حقوق در مقاطع مختلف مورد استفاده قرار گیرد.

دکتر رجب کلدوست جویباری

عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

و عضو هیأت مدیره انجمن ایرانی حقوق جزا

مقدمه مترجم

«از عدالت کیفری کلاسیک تا عدالت کیفری بین‌المللی در مواجهه با تروریسم»

ایده واکنش به تروریسم از طریق عدالت کیفری بین‌المللی که به عنوان نهادینه سازی دادگاه‌ها و محاکم کیفری در سطح بین‌المللی شناخته شده است، ایده جدیدی نیست. همان‌طور که کاملاً مشخص است، «کنوانسیون بین‌المللی پیشگیری و مجازات تروریسم» که در سال ۱۹۴۷ با نظارت جامعه ملل به تصویب رسید، به وسیله یک معاهده مجزا تکمیل گردید که بر اساس آن دیوان کیفری بین‌المللی برای محاکمه و مجازات تروریست‌ها ایجاد شد.^۱

لازم به ذکر است که در خصوص کنوانسیون مزبور در پی سوء قصد به «الکساندر اول» پادشاه یوگسلاوی و «لویز بارتو» وزیر امور خارجه فرانسه، در سال ۱۹۳۴ صورت پذیرفت. سه سال بعد که کنوانسیون به امضا رسید، به نظر می‌رسید که با ظهور منابع دیگر رعب و وحشت، دنیا نگرانی‌های جدی‌تری دارد که به آن‌ها بپردازد. از این رو به دلیل عدم پذیرش، کنوانسیون ۱۹۴۷ هرگز لازم‌الاجرا نشد.^۲

پس از سال ۱۹۴۷ همکاری بین‌المللی در مبارزه با تروریسم، در قالب معاهدات بین‌المللی صورت پذیرفت که تعریف مشترک بعضی از اعمال تروریستی و تثبیت همکاری کیفری کلاسیک در بین دولت‌های عضو معاهده را پیش‌بینی می‌کردند.^۳ آن اسناد نسبتاً کلاسیک همکاری قضایی که با اقدام شورای امنیت و انعقاد چند توافقنامه ویژه تکمیل شدند، به صورت مبنایی برای دادگاه لاکربی عمل کردند. این محاکمه را می‌توان به روش‌های گوناگون، اولین محاکمه تروریستی بین‌المللی شده تلقی کرد. با این حال، این محاکمه اعمال عدالت کیفری بین‌المللی نبود؛ زیرا محاکمه و صدور حکم

1. See: The treaties of 16 November 1937, Reproduced in Hudson, International Legislation, Vol. VII, No. 499-500.

۲. جعفر کوشا و پیمان نمایان، «جایگاه اعمال تروریستی در پرتو حقوق بین‌الملل کیفری»، فصلنامه حقوق (مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران)، شماره ۳، ۱۳۸۷، ص ۲۳۵.

3. For an Overview, See: Report of the Secretary-General on Measures to Eliminate International Terrorism (A/63/173).

صورت یک دادگاه اسکاتلندی را به خود گرفت و جلسه دادرسی را علیه دو تبعه لیبیایی مسترد کرده در هلند برگزار کرد.^۱ بر این اساس پرونده لاکربی نشان می‌دهد که با وجود میل سیاسی زیاد و قدری تخیل حقوقی، اسناد حقوقی موجود می‌تواند اشکال قابل ملاحظه و مؤثری از عدالت را تدارک ببیند و این به رغم عدم توافق رسمی در سازمان ملل متحد در خصوص پیش‌نویس یک کنوانسیون جامع مقابله با تروریسم بین‌المللی می‌باشد.^۲

با این حال، «آنتونیو کاسسه» معتقد است:

«نبود یک تعریف کلی از تروریسم که مورد قبول جهانیان باشد به این معنا نیست که حقوق بین‌الملل به صورتی که امروزه اقامه می‌شود، از تروریسم پیشگیری نمی‌کند؛ این تنها به آن معنا است که دولت‌ها در رابطه با مسئولیت‌های پیشگیری قدری بحث و جدل دارند.»^۳

با پایان گرفتن جنگ سرد، ایده تحریم تروریسم از طریق تهادهای قضایی بین‌المللی دوباره ظهور کرد. شصت سال پس از سوء قصدهای ارتكابی در سال ۱۹۳۴، کمیسیون حقوق بین‌الملل پیش‌نویس قانون جرایم علیه صلح و امنیت بشری و پیش‌نویس اساسنامه یک دیوان کیفری بین‌المللی را در سال ۱۹۹۴ پذیرفت. بر اساس معاهدات، برخی از جرایم در چارچوب صلاحیت قضایی دیوان جدید قرار گرفتند؛ تا جایی که به تروریسم مربوط بود این دیوان از صلاحیت قضایی در خصوص جرایم مقرر در معاهدات موجود برخوردار بود. به طور مثال می‌توان به «کنوانسیون راجع به سرکوب تصرف غیرقانونی هواپیما» (۱۹۷۰) و «کنوانسیون راجع به سرکوب اعمال غیرقانونی علیه ایمنی هواپیمایی کشوری» (۱۹۷۱) یا «کنوانسیون جلوگیری و مجازات جنایت علیه

۱. رک: ایرج گلدرزیان و پیمان نمایان، «راهبرد حقوق بین‌الملل کیفری در مواجهه با تروریسم»، فصلنامه حقوق (مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران)، شماره ۷، ۱۳۸۹، صص ۱۹۷-۱۹۵؛ پیمان نمایان، «صلاحیت قضایی دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به تروریسم»، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۵۱، ۱۳۹۰، ص ۷۸.

2. See Report of the ad hoc Committee established by General Assembly resolution 51/210 of 17 Dec. 1996 on the work of its 12th session (25-26 Feb. and 6 March 2008), A/63/37. In general, See: P. d'Argent, "Examen du Projet de Convention Générale Sur le Terrorisme International", in: K. Bannelier, Th. Christakis, O. Corten & B. Delcourt (eds.), *Le Droit International Face au Terrorisme: Après le 11 Septembre 2001*, CEDIN Paris I, Cahiers international aux n.17, Pedone, Paris, 2002, pp. 121-140.

3. A. Cassese, *International Criminal Law*, OUP, 2003, p. 121.

اشخاص تحت حمایت بین‌المللی از جمله نمایندگان دیپلماتیک (۱۹۷۳)» اشاره کرد.^۱ در این صورت ارتقا تا سطح صلاحیت قضایی بین‌المللی تنها در صورتی اعطا می‌شد که این جرایم به طرز فوق‌العاده‌ای خطرناک و جدی و یا دارای اهمیت بین‌المللی باشند.^۲ پیش‌نویس قانون تا حدودی به عنوان پایه و اساسی برای مذاکراتی عمل کرد که در سال ۱۹۹۸ منجر به پذیرش اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی شد. در اثنای آن مذاکرات برخی از دولتهای درگیر تروریسم داخلی مانند الجزایر، هند، سریلانکا و ترکیه بر ضرورت درج خطرناک‌ترین اشکال تروریسم در حیطه صلاحیت قضایی دیوان کیفری بین‌المللی اصرار ورزیدند.^۳ این پیشنهاد بنا به دلایل گوناگون رد شد.^۴ چنین احساس شد که هر چند جرایم تروریستی نگرانی جدی برای جامعه بین‌المللی محسوب می‌شوند، اما ماهیتی ندارند که مستوجب سرکوب به وسیله دیوان کیفری بین‌المللی باشند.

به عبارت دیگر و به رغم آنچه کمیسیون حقوق بین‌الملل در پیش‌نویس قانون ۱۹۹۴ خود لحاظ کرد، دولت‌های امضاکننده اساسنامه رزم معتقد نبودند که حتی بعضی از خطرناک‌ترین جرایم تروریستی، ارتقا تا سطح صلاحیت قضایی جهانی را ایجاب می‌کردند. اثربخش بودن سیاست واکنشی داخلی بیشتر مدنظر قرار گرفت، همین‌طور ضرورت آزاد نگه داشتن برنامه دادرسی دیوان کیفری بین‌المللی از صدها پرونده بالقوه تروریستی مورد خطاب قرار گرفت. نبود یک تعریف کلی و مورد توافق از تروریسم هم یک عامل قطعی و دلیلی برای عدم درج آن در چارچوب صلاحیت قضایی دیوان کیفری بین‌المللی بود.^۵

1. Reference was also made to the the 1988 Rome convention against maritime terrorism and its protocol relating to the safety of fixed platforms and to the 1979 hostage-taking convention.

2. *Ibid.*, p. 41.

3. Report of the ILC on the work of its 46th session (1994), YILC, 1994, vol. II (2), (A/49/10), p. 38.

4. A/CONF.183/C.1/L.27 and A/CONF.183/C.1/L.27/Rev.1

5. P. Klein, "Le droit International à l'épreuve du Terrorisme", *RCADI*, t. 321, 2006, p. 302.

ع.ر.ک: جعفر کوشا و پیمان نمایان، «جرم‌انگاری تروریسم و مسأله صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی»، در: *حق بر صلح عادلانه*، به اهتمام نادر ساعد، تهران: انتشارات مجمع جهانی صلح اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۹، صص ۳۷۵-۳۷۱.

به علاوه دولت‌های عضو به طور آشکار خواستار دوری گزیدن از سیاسی کردن دیوان بودند. آن‌ها اعتقاد داشتند که در اثر درج تروریسم در چارچوب صلاحیت قضایی دیوان سببه سیاسی به خود خواهد گرفت؛ گویی که دیوان به خودی خود و به رغم ویژگی قضایی آن، یک ابزار سیاسی بسیار قدرتمند نبوده است.

در پایان کنفرانس رم ضمن پذیرش قطعنامه E، توصیه شد که در کنفرانس بازنگری آتی موضوعاتی همچون تعریف جرایم تروریستی و جرایم مواد مخدر مورد مذاکره قرار گیرد و در حیطه صلاحیت قضایی دیوان درج شود.^۱ بر همین اساس در ۳۱ می تا ۱۱ ژوئن ۲۰۱۰ اولین کنفرانس بازنگری اساسنامه رم به میزبانی «کامپالا» پایتخت اوگاندا با حضور ۴۶۰۰ نماینده از دولت‌های عضو، دولت‌های ناظر، سازمان‌های بین‌الدولی، سازمان‌های غیردولتی و شخصیت‌های برجسته حقوقی و بین‌المللی به منظور بررسی اصلاحیه‌های پیشنهادی و ارزیابی دستاوردها و چالش‌های دیوان کیفری بین‌المللی برگزار گردید.^۲ کنفرانس مزبور طی زمان برگزاری به موضوعاتی چالش برانگیز در نظام بین‌المللی پرداخت که بیشتر در صلاحیت قضایی دیوان درج نگردیده بود.^۳ بر همین اساس موضوعات مورد بحث و تبادل نظر که مبنای برگزاری آن بود بیشتر شامل بحث و تبادل نظر حول محور موضوعاتی هم‌چون «ارزیابی چالش‌های دیوان کیفری بین‌المللی»، «تعریف جرم تجاوز»^۴، «اصلاح ماده ۱۲۴ اساسنامه» و «افزایش تعداد جنایات جنگی مخاصمه داخلی در صلاحیت دیوان» بود که با در دستور کار قرار دادن مانحن‌فیه و مذاکرات طولانی سرانجام این کنفرانس با «وافق عام»^۵ موفق به تصویب قطعنامه اصلاح اساسنامه رم در خصوص تعریف جرم تجاوز^۶، چگونگی

1. Final Act of the Diplomatic Conference on the Establishment of an International Criminal Court, Rome, 17th July 1998, A/CONF.183/10.

2. The Rome Statute Review Conference, *Impact of the Rome Statute and the International Criminal Court*, Kampala, 2010.

۳. ر.ک: زینب پورخاتان، «بررسی جرم تجاوز در کنفرانس بازنگری اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی»، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۱۷، ۱۳۸۹، صص ۵۴۲-۵۲۷.

۴. ر.ک: پیمان نمایان، «مفهوم تجاوز در معاهدات و قطعنامه‌های بین‌المللی»، مجله دادرسی، سال یازدهم، شماره ۶۱، ۱۳۸۶، صص ۱۱-۷.

3. Consensus

۶ لازم به ذکر است قطعنامه مصوب کنفرانس مزبور در خصوص تجاوز دارای دو بخش عمده تحت عنوان ماده ۸ مکرر (تعریف جرم تجاوز) و ماده ۱۵ مکرر (نحوه اعمال صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی) می‌باشد (ر.ک: پورخاتان، ۱۳۸۹: ۵۲۲-۵۳۱).

اعمال صلاحیت اساسنامه دیوان و قطعنامه دیگری راجع به ممنوعیت به کارگیری از سلاح‌ها و گازهای سمی یا خفه‌کننده در مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی شد. معذالک، این در حالی بود که متأسفانه میان دولت‌های شرکت‌کننده در کنفرانس بازنگري در خصوص ارائه تعریفی حقوقی از تروریسم توافق نظر حاصل نشد و این امر حتی منجر به عدم طرح موضوع در کنفرانس گردید.

لازم به ذکر است در سال ۲۰۰۲ کارگروه سیاسی کمیته ملل متحد و تروریسم تصریح نمود:

«اگر خطرناک‌ترین جرایم ارتكابی به وسیله تروریست‌ها در محضر دیوان کیفری بین‌المللی و بر اساس اساسنامه دیوان تحت گروه جرایم ضدبشری محاکمه شوند، مبارزه با تروریسم بین‌المللی بیشتر تقویت می‌شود.»^۱

این دیدگاه به طور عمده بین محققان مشترک است، به ویژه پس از وقوع حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و مناظره صلاحیت که در پی آن صورت پذیرفت. اما آیا واقعاً باید امیدوار بود که اعمال، تروریستی برانگیزاننده صلاحیت قضایی دیوان کیفری بین‌المللی باشند؛ زیرا این به معنای قتل و ریشه‌کن کردن است که به عنوان بخشی از یک حمله فراگیر یا سازمان‌یافته نسبت به جمعیت غیرنظامی واقع شده است؟

تا جایی که جنایت‌های شبیه به اعمال تروریستی واحد شرایط مربوط می‌شود، باید یادآوری کرد که بعضی کشورها رزرواسیون جدی در این باره دارند؛ به عنوان مثال سومین بیانیه تفسیری فرانسه برای اساسنامه رم تأکید دارد که مفهوم کلی «درگیری مسلحانه» خواه بین‌المللی یا غیربین‌المللی، که در خلال آن جنایت‌های جنگی واقع می‌شوند، شامل ارتكاب جرایم عادی شامل اعمال تروریستی، یا جمعی یا منفرد، نمی‌شوند.^۲ این وضعیت تاریخی نشانگر این امر است که دولت‌ها برخی اوقات از طریق عدالت کیفری بین‌المللی در مواجهه با اعمال تروریستی ملاحظاتی را در نظر گرفته، اما در عمل مبادرت به چنین اقدامی ننموده‌اند.

با این حال مسأله مذکور توسط عده کثیری از محققان که معتقدند عدالت کیفری بین‌المللی نقشی حیاتی را در رسیدگی به تروریسم ایفا می‌کند، مورد مخالفت قرار

1. A/57/273 – S/2002/875, p. 26.

2. <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=#EndDec>.

می‌گیرد.^۱ استدلال‌ها و مباحث گوناگونی در این رابطه ارائه شده که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. با وقایع ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در واقع ورود به عصر تروریسم جهانی آغاز شده و لازم است که هر کس به این نوع تروریسم واکنش نشان دهد؛ یعنی عدالت جهانی به صورت گسترده سازی صلاحیت قضایی دیوان کیفری بین‌المللی.^۲ معمولاً بحث مخالف و برتر لیبرال به کارگیری زور در جنگ با ترور، یا حداقل واکنش به آن چیزی بود که «فردریک مگرت» آن را در یک مقاله انتقادی از «نظامی سازی» و «بحث لیبرال» طرفدار عدالت کیفری بین‌المللی در پرونده «تروریسم افراطی» نظامی سازی عدالت معرفی کرد.^۳

۲. تقدیم تروریسم به عدالت کیفری بین‌المللی براهت جرم سیاسی به عنوان مانعی بر سر راه دادرسی و محاکمه را منسوخ می‌کند. در واقع دیوان کیفری بین‌المللی یک دادگاه بدون هیچ شرطی بی‌طرف و بی‌غرض خواهد بود؛ به طوری که قضاوت آن از نظر سیاسی چالش‌برانگیز نخواهد بود.

۳. عامل نمادین عدالت کیفری بین‌المللی تأثیری بازداشتی خواهد داشت و آگاهانه یا غیر آگاهانه محاسبه مخوف «هزینه» سوده افراد درگیر در تروریسم را تحت تأثیر قرار خواهد داد و آن‌ها را از هر گونه مشروع بودن نمادین محروم خواهد کرد.

1. See M. Banchik, "The International Criminal Court & Terrorism", *Peace Studies Journal*, Volume 3, Issue 3, June 2003, pp. 1-19, available at:

<http://www.peacestudiesjournal.org.uk/docs/ICC%20and%20Terrorism.PDF> (retrieved 27 October 2008); J. Carberry, "Terrorism: A Global Phenomenon Mandating a Unified International Response", 6 *Ind. J. Global Leg. Stud.*, 1999, available at: <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein:journals/ijgls6&id=1&page=685&collection=journals> (retrieved 27 October 2008); P. Robinson, "The Missing Crime", in A. Cassese et al. (eds), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A commentary*, 2002, Volume 1, pp. 510-13; T. Sailer, "The International Criminal Court: an argument to extend its jurisdiction to terrorism and a dismissal of U.S. objections", 13 *Temple International and Comparative Law Journal*, Fall 1999, pp. 311-346; P. Wertheim, "Should 'Grave Crimes of International Terrorism' be included in the Jurisdiction of the International Criminal Court?", *Policy and Society*, 2003, Volume 22, Issue 2, pp. 1-21, available at: www.econ.usyd.edu.au/download.php?id=4146 (retrieved 27 October 2008).

2. See e.g. M. Delmas-Marty, *Le Monde*, 30 Jan, 2002.

3. F. Mégret, "Justice in Times of Violence", *EJIL*, 2003, p. 328.

۴. ویژگی تکمیلی بودن صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی برای بعضی دولت‌ها، به خصوص دولت‌هایی همچون مصر، الجزایر، فیلیپین یا فدراسیون روسیه که فاقد دفاتر و کارشناسی لازم برای شرکت در گردآوری اطلاعات گسترده و محاکمه‌های طولانی مدت هستند، بسیار ارزشمند خواهد بود.^۱ لازم به ذکر است که دیوان کیفری بین‌المللی برای این قبیل کشورها از ارزش اقتصادی بسیار بالایی برخوردار است.

۵. در خاتمه از آن جا که تجربه نشان می‌دهد، گاهی اوقات در مبارزه با تروریسم به نوعی عدالت کیفری بین‌المللی نیاز است که پیشنهاد می‌شود صلاحیت قضایی دیوان کیفری بین‌المللی برای تحت پوشش قرار دادن اعمال تروریستی گسترده‌تر شود تا از بروز عدالت‌گوشی با به کارگیری محاکمه تک موردی جلوگیری به عمل آید. هیچ کدام از این استدلال‌ها به نظر قانع‌کننده نیستند، هر چند هر یک از آنها به گونه‌ای سازمان یافته قابل رد نیستند. در این جا به علت ایجاز کلام آن چه را که اعتقاد است استدلال‌های بهتری علیه گستردگی چارچوب عدالت کیفری بین‌المللی برای تروریسم محسوب می‌شوند، ارائه شود.

نخست، بخشودگی بر پرونده‌های تروریستی حاکم نیست. مقامات ملی به تجسس یا محاکمه اعمال تروریستی دست نمی‌زنند؛ زیرا یا در کشور و خاک خودشان واقع می‌شوند یا اتباع و منافع خود را در خارج از کشور متأثر می‌سازند. از این رو ضرورتی وجود ندارد تا نهادهای بین‌المللی دایر شوند تا آن چه را که کشورها نمی‌توانند انجام دهند، به انجام برسانند.

دوم این که حتی اگر اعمال تروریستی به صورت آشکار واقع شوند، برخلاف جنایت‌های جنگی، جرایم ضد بشری یا نسل‌کشی به طور بی‌پرده واقع نمی‌شوند؛ ارتکاب و اجرای آن‌ها متکی به شبکه‌ای از ارتباطات پیچیده و سری در بین عاملان گوناگون جنایت کاری هستند. پس جمع‌آوری اطلاعات، یکی از محورهای سرکوب تروریسم است؛ این در حالی است که هیچ نهاد بین‌المللی نمی‌تواند بدون اتکای شدید به مقامات مجری قانون داخلی شواهد و اطلاعاتی را جمع‌آوری کند. بیشتر از هر زمینه جنایی دیگر، اتکای نهادها به کار اطلاعات کشور که به وسیله نیروی پلیس انجام

می‌شود، منجر به ایجاد رابطه نامساعد و به طور ذاتی در چارچوب عدالت کیفری بین‌المللی و میان برخی کشورها می‌شود.^۱

سوم، عدالت کیفری بین‌المللی به طور محتمل در رابطه با رسیدگی به جرایم مجازات نشده‌ای متناسب و به طور نمادین حائز اهمیت است که به طوری که بی‌پرده به وسیله کشورها و نهادهای آنان (یا رژیم‌های دفاکتور یا قانونی) علیه انسان‌ها واقع می‌شوند. با این حال اتکا به عدالت کیفری بین‌المللی برای مبارزه با تروریسم بشا به دلایل بسیار عمیق نمادین بی‌فایده خواهد بود. در واقع تروریسم به طور اساسی یک جرم است و اکثر اوقات علیه مقامات دولتی واقع می‌شود، حتی اگر قربانیان واقعی تروریسم و عمل تروریستی به طور تصادفی هدف‌گیری شوند.

پس از لحاظ مشروعیت حائز اهمیت است که کشور قربانی با مخالفت با اقتدار خود که نتیجه روش‌های تروریستی غیرمشروع است، مقابله کند. به عبارت دیگر ارتقا تا سطح صلاحیت قضایی بین‌المللی کشور قربانی را از امکان تصدیق دوباره تفاوت در مشروعیت بین خشونت خود و تروریست‌ها محروم خواهد کرد. این ارتقا (یا تا حد امکان چنین ارتقایی از طریق یک دادگاه بین‌المللی مکمل) به شکل متناقضی علت و انگیزه تروریست‌ها را با این فرض اساسی که خشونت کشور قربانی ذاتاً برای واکنش دادن به آن غیرمؤثر و نامشروع است، تقویت می‌کند.

با این اوصاف کتاب حاضر بر پایه سه بخش مفصل مشتمل بر مباحث بنیادین عدالت کیفری در مواجهه با تروریسم تدوین و در سال ۲۰۰۹ از سوی دفتر مقابله با جرم و مواد مخدر ملل متحد چاپ و منتشر گردیده است. این کتاب در بخش نخست ضمن گشودن دریچه‌ای به سوی اهتمام واکنش عدالت کیفری در رویارویی با تروریسم، با نگاهی گذرا به معاهدات بین‌المللی ضدتروریسم، قواعد حقوق بشر بین‌المللی را مورد بررسی قرار می‌دهد. در بخش دوم مؤلفه‌های کلیدی عدالت کیفری مؤثر هر واکنش به تروریسم همچون نقش سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران در جرم‌انگاری اعمال مخاطره‌آمیز، نقش اجرای قانون در پیشگیری و سرکوب اعمال مخاطره‌آمیز، نقش دادخواهان در حسین دستگیری و محاکمه متهمان،

1. ECJ, 3 Sept. 2008, *Yassin Abdullah Kadi et Al Barakaat International Foundation c. Conseil et Commission*, C-402/05 P et C-415/05 P. See: P. d'Argent, "L'arrêt Kadi: Le Droit Communautaire Comme Droit Interne", *Journal de Droit Européen*, Nov, 2008.

نقش شورای مدافعه در زمان محاکمه متهمان، نقش نظام قضایی از حیث مستقل بودن تصمیمات اتخاذ شده و نیز مشکلات و چالش‌های بازداشت را مورد تحلیل قرار می‌دهد. در نهایت بخش سوم با طرح مسؤلیت‌پذیری نسبت به عدالت کیفری و ارائه سازوکارهای نظارتی، ضمن ایجاد مسؤلیت‌پذیری و پاسخگویی کلیه اجزای گوناگون نظام عدالت کیفری، آنها را مکلف به رعایت قواعد موجود در این نظام می‌کند.

بر خود لازم می‌دانم از زحمات و مساعدت‌های مسؤلان محترم انجمن ایرانی حقوق جزا به ویژه رئیس محترم انجمن سرکار خانم دکتر نسرین مهرا، جناب آقای دکتر رجب گل‌دوست جویباری به جهت ارائه نقطه نظرات مؤثر و سازنده در ترجمه این اثر و نیز جناب آقای دکتر نوروز کارگری به جهت هماهنگی در انجمن و نشر میزان کمال تشکر و امتنان را دارم. به علاوه از دوست ارجمندم جناب آقای سبحان طیبی که همیشه در فعالیت‌های پژوهشی به ویژه این اثر با اینجانب همکاری نموده‌اند، قدردانی می‌نمایم. همچنین از مساعدت‌های بی‌دریغ رئیس محترم انتشارات میزان جناب آقای دکتر عباس شیری و همکاران محترم ایشان جناب آقای دودانگه و سرکار خانم قربانی در انتشار این کتاب صمیمانه قدردانی می‌نمایم. در خاتمه دشواری ترجمه بر اهل فن پوشیده نیست و بر همین اساس برای نیل به حد مطلوب از صاحبان اندیشه انتظار می‌رود که با ارائه نقطه‌نظرات سازنده راه دشوار را سهل نموده و مترجم را در رسیدن به مطلوب مساعدت فرمایند.

سپاس نمایان

مدرس دانشگاه و عضو انجمن ایرانی حقوق جزا

تابستان ۱۳۸۹ خورشیدی